

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

КОНЦЕПТЪТ *ОБЛЕКЛО* В БДИНСКИЯ СБОРНИК ОТ 1360 Г.⁹⁵

Ваня Мичева, Марияна Цибранска-Костова
Институт за български език „Професор Л. Андрейчин“,
Българска академия на науките
v.micheva@gmail.com, tzibran@abv.bg

Резюме: В това изследване се представят езиковите и семантичните реализации в структурата на културния концепт *облекло*. Авторите проучват езиковия материал, ексцерпиран от житията на светиците в Бдински сборник от XIV в. Анализирани са система от думи и словосъчетания, които вербализират концепта *облекло*, и тяхната употреба в различни контексти с оглед на връзката им с християнската култура и с някои архаични представи.

Ключови думи: *концептът облекло, християнска култура, средновековни ръкописи*

В лингвокултурната концептология ежедневието на човека е много тясно свързано с понятието *езикова картина на света*. Той е историко-социална променлива и динамично развиваща се величина, която може да се представи като съвкупност от отделни концептосфери (Колесов / Kolesov 2017). Към всяка от тях може да се отнесе специфичен регистър от понятия или ментални конструкти и съответните им названия, номинанти, които представляват тяхното езиково изражение и съответстват на конкретния човешки опит. Облеклото на човека е такъв концепт и основа за формиране на релевантна концептосфера. Както в чуждестранната, така в българската медиевистика то е разглеждано в рамките на много по-широката тема за всекидневието на българина в различни исторически епохи. Сред положителните примери върху Средновековието могат да се посочат трудовете на Й. Андреев (Андреев / Andreev 1992), разработките на С. Аризанова (Аризанова / Arizanova 2012, 2014, 2015, 2017), К. Атанасова (Атанасова / Atanasova 2016, 2020), Т. Илиева, Ц. Досева, Ив. Чокоев (Илиева / Ilieva 2020a, 2020b, Досева / Doseva 2010, Чокоев / Chokoev 2002), а в славистиката поредицата издания на сръбската историческа наука (Божанин / Bojanin 2005; Марјановић-Душанић, Поповић / Marjanović-Dušanić, Popović 2004; Popović et al. 2016). Материалът от средновековни български ръкописи, свързан с концепта *облекло*, досега не е проучван от гл. т. на лингвокултурната концептология.

Нека проверим с какви конкретни номинанти е представен концептът *облекло* в един емблематичен „женски сборник“, или по-точно сборник от материчен тип, какъвто е Бдинският сборник, препис от първата четвърт на XV в. по протограф, съставен през 1359 – 1360 г. за царица Ана, съпругата на цар Йоан Срацимир (около 1352 / 1353 – 1396). Ръкописът се съхранява в Университетската библиотека на белгийския град Гент (Ms. Slav. MS 408). Текстът му е широко достъпен фототипно, наборно и електронно, а самият ръкопис е дигитализиран (Bdinski zbornik 1973, Бдински сборник / Bdinski sbornik). Съставен е от вече съществуващи славянски преводи, направени по различно време, като някои от тях са толкова архаични, че се предполага дори глаголически протограф (Гагова / Gagova 2010: 189). Композиционният замисъл на сборника не е напълно изяснен, но поставя в центъра на внимание женската святост, която е можела да обслужва както личните предпочитания на царицата към благочестиво четиво, така и ктиторството ѝ към женски манастир, на чиито монахини да осигури подходящ пример за подражание (Гагова / Gagova 2010: 184; Petrova-Taneva 2001).

Жените светици, чиито живоописания са включени в сборника, живеят в различни епохи – от мъченица Текла през I в. до Мария Египетска през VI в., и в различни географски точки на християнския свят: от Константинопол до Египет и Палестина. Но агиографският модел ги пред-

⁹⁵ Авторките изказват благодарност за финансовата подкрепа на Българската академия на науките по двустранно споразумение за безвъзмездни средства между БАН и Румънската академия.

ставя в една стандартизирана схема: ранни години – осъзнаване на духовното призвание – преломен момент в живота (разкаяние, отказ от брак и мирската суета и др.) – замонашване или мъчение – преселение във вечния живот в Христа, като всеки отделен епизод съответства на типа животоописание на светицата според нейния статут. В зависимост от това можем да говорим за следните семантични полета в концепта *облекло*:

1. Облеклото в ежедневието

Данните в това поле са еднотипни. Основни номинанти за облеклото са лексемата *риза* и хиперонимите *одежда*, *одежди*.

1.1. Прави впечатление, че атрибутите на най-ранната възраст на човека са запазени само като топоси в описанието на светите места в Йерусалим и се отнасят към Христос: тоу же и колѣца вратѣ хвѣхъ. на соломони же дворѣ колѣбка хва и пелени и локанѣ (236а-б). Нито един друг образ не е представен с типичното облекло на младенчеството – пелените. Единствено за младенеца, който отглежда набедената в блудство Теодора Александрийска, подвизаваща се като монаха Теодор, се казва, че светицата си строи бедна колибка, хизина, и взема от пастирите вълна и рогозина за детето.

1.2. Героините са въведени в агиографската схема вече като млади, красиви жени, искани от много мъже за брак: например Ефросина е краснаа лицемъ и добра тѣло; за Катерина се казва бѣше красотю непорочна прѣвѣше състава женскаго бѣше же и възрастоу висока зѣлоо имѣши тако и кѣфарисъ вѣтвы многы и оутрѣню росоу имѣшии (1276 – 128) и т.н. Но външната красота не е съпроводена с описание на бляскаво облекло, макар че повечето от образите са на богати аристократки. Това е нерелевантно семантично поле в агиографския наратив, защото, както се казва в Житието на Евпраксия, вѣнницаи на земли да вбогатѣши на нѣсѣхъ (203а).

1.3. Най-честият номинант за женско облекло в Бдинския сборник е *риза*. Лексемата *риза* назовава изобщо богато облекло и затова се свързва с други материални белези на лукса. Мария, племенницата на Авраам, е готова да се раздели с това, което има: имамъ мало злата и ризи (13а); Теодора осквернява ложето на съпруга си и в знак на разкаяние се разделя с това, което носи: еже ношааше злато же и ризи (20а); богатата сановница Трифена (в ръкописа Трѣфена) приема християнската вяра, вместо да върне Текла към езичеството, и многы ризи и злато посла Павловы Ѡеклоу (57а), а Таисия, която е блудница, разорява мъжете, които ѝ носят богатствата си: приношахоу злато много и ризи своѣ (1076). Следователно в текста на Бдинския сборник съчетанието *злато и ризи* е обобщено название на богатството и благосъстоянието на агиографските героини.

Към женските аксесоари на богатите героини в текста се отнасят мънистата и огледалото. С тях св. Текла е готова да се раздели в тъмницата: сънмѣше съ себе мониста и дасть вратареви. и дасть тъмничникоу зръцало сребръно.

1.4. В Бдинския сборник са засвидетелствани две названия за аристократична мъжка горна дреха. В житието на първомъченица Текла откриваме лексемата *хламида* в следния контекст: и емши Алезандра и растръза юмоу хламидоу и вѣнць свърже съ главы югоо (51а). Така са описани действията на Текла срещу управителя на Антиохия, който я иска за жена. Скъсването на хламидата и свалянето на венеца от главата му го лишават от атрибутите на властта и господарството и го унижават. Хламида означава ‘горен плащ, наметало, белег на аристократично мъжко облекло през Античността’, който е носен и от славянската аристокрация в церемониалното дворцово облекло (Poročić and al. 2016: 155). Може да се каже, че в този текст житиеписецът умело използва един литературен топос от евангелския текст (Мт 27. 28, 30, Старобългарски речник / Starobalgarski rechnik 2009: 1141).

Лексемата *порфира* също е белег на богатство и власт. В житието на св. Екатерина в порфира е облечен имп. Максентий, който се опитва да откаже мъченицата от християнската вяра. Порфира означава ‘скъпа горна дреха в пурпурен цвят’ (Старобългарски речник / Starobalgarski rechnik 2009: 307). В текста на Евангелието от Лука порфирата е символ на преходността на богатството. В текста на Бдинския сборник императорът казва: да не усрамотоу красною и славною порфирю (136б) и тук порфирата се свързва с достойнството на господаря.

Анализът на езиковия материал показва, че двете лексеми за богато мъжко облекло са от гръцки произход: *хламида* от *χλαμύς*, а *порфира* от *πορφύρα*, като и двете имат и символно значение. Вероятно тези репрезентанти на концепта *облекло* в средновековната книжнина са били общи за цялата византийско-славянска култура.

1.5. С оглед спецификата на агиографския сборник и моделите за святост, които задава, лесно се открояват и лексеми за монашеско облекло. Няколко атрибутивни съчетания със съществителните *риза*, *врѣтище* и *одежда* назовават женските монашески дрехи. Теодора се облича *свърхоу* въ *ризоу* мнишьскоую (24а) при избора си да стане монахиня. Един от най-богатите текстове на информация за живота и реда в женските манастири е Житието на Евпраксия, където е налице описание на типичното монашеско облекло: и власѣноу ризоу. три лакти въ шириноу такѡже и въ дълготоу... бѣхоу же одеже имъ власѣны до земли покривающе ноги ѿ (197а). Налице е и власѣнною врѣтище (13б), в което се облича разкаялата се Мария, племенница на Авраамий. Засвидетелстваните колокациите подчертават най-важната особеност на дрехите на монахините – те са изработени от груби влакна и са лишени от красота.

В Бдинския сборник се срещат и лексеми за мъжко монашеско облекло. Съществителното *роуба* се среща в Житието на св. Мария Египетска в разказа за монасите от манастира край р. Йордан, които отиват да посят в пустинята: им же ницесоже тъкмо тѣло свое и роубы ѿже ношааше (166). Значението на *роуба* е: ‘окъсана дреха, дреха от груб плат’ (Бончев / Bonchev 2012: 135). Съществителното *свита* е название на дрехата, която Мария Египетска моли стареца Зосима да ѝ даде, за да покрие голотата си с нея (166б). Според Речника на църковнославянския език то означава ‘широка горна дреха’ (Бончев / Bonchev 2012: 145), но в конкретния контекст то е заменено със словосъчетанието *ветха риза* след две изречения и затова може да се осмисли като ‘стара горна дреха’. Според представите на средновековните българи и женското, и мъжкото ежедневно монашеско облекло се свързват с износени, груби дрехи, които отговарят на статута на своите притежатели като служители на Бога, отрекли се от удобствата и богатството на миряните.

1.6. Въпреки че съчетанието *чърна риза* не е засвидетелствано нито в старобългарските класически произведения, нито в Бдинския сборник, то вероятно е назовавало част от монашеското облекло. От него са образувани композитите: *чърноризъчествовати* (2б, 13 и др.), *чърноризъкъсии* (8, 200 и др.). Според Б. Николова названието на монасите – „чорноризци“, се появява заради тъмния цвят на облеклото им: „в тъмнокафяво, тъмнозелено на мантията или на ризата“ (Николова / Nikolova 2010: 615 – 616). С оглед на основните постулати на християнската парадигма за аскетично битие и за смирено служене на Бога може да се каже, че *черна риза* има и символно значение. Тя така трайно се свързва с монашеския духовен облик, че става ономасиологичен признак при назоваването на монасите и свещеноедействието им. Опозицията *черна риза* – *бяла риза* в Бдинския сборник е част от противопоставянето сакрално – профанно. Тя се открива в Житието на св. Таисия – авва Пафнутий решава да спаси блудницата и се облича в светски дрехи: *вблѣче се въ ризоу бѣлѣ* (107б).

В Бдинския сборник в Житието на Евпраксия при приемането на монашески сан игуменката на манастира въвежда новопостъпилата в църквата и я „облича в чорноризски образ“: *вдѣла ю въ вбразъ чърноризъкъсии* (200б). Изразът има и пряко значение: ‘облича я в монашески дрехи’, и преносно – ‘въвежда я в духовно поприще’. Преносното значение е дублирано в следващото изречение с: *вдѣлаюу въ аггелскѣимъ вбразѣмъ, а аггелскѣимъ образъ се определя като богословски термин със семантика ‘монашески сан, монашество’ в старобългарските класически произведения (Старобългарски речник / Starobalgarski rechnik 2009: 32).*

1.7. Средновековните текстове често са иносказателни, в това отношение те следват модела на библейския текст. Затова и много от реализациите на концепта *облекло* могат да бъдат тълкувани символно.

Идиомът *растръзати ризоу* съвсем не е с единична употреба, тъй като жените светици поемат по пътя на светостта със съзнанието за предопределеността на своето съществуване. За да постигне идеала на светостта, жената трябва да премине от светския живот към духовното поприще, от греха към праведността с поредица от символни жестове. Един от тях е разкъсването на ризата. Още в първата житийна история от ръкописа Мария, племенницата на блажения Авраамий, след като извършва прелюбодеяние, съзнава своята греховност: и *растръзавши рызи свое бѣаше се по лицю и*

хотѣше се сама ѡдавити ѿ печали (36). В пресъздаването на духовния катарзис на героинята житие-писецът съвместява два архетипни жеста: разкъсване на ризата и биене по лицето, които от древни времена предават голяма мъка.

В Бдинския сборник разкъсването на ризата е част и от пътя на Мария Египетска от скръбнава блѡудница до блаженнаѧа, прѣподобнаѧа. Когато се среща със стареца Зосима, агиографската героиня няма дрехи, тя е само тяло като привидение и споделя, че е прекосила река Йордан само с една раздрана риза: ризоѡ же имѣ прѣшѣшїи ѡрданъ раздравши се отпаде много же вѣди ѿ зими и ѿ зноѧа пострѣвши (181a). Сякаш с падането на ризата Мария от Египет се разделя с битието си на ненаситна развратница и е готова да изтърпи много страдания в студ и пек, в глад и жажда, за да изкупи греховете си. Така смъкването на ризата става символен жест и на воля за промяна.

1.8. В друг контекст раздирането на ризата символизира прехода от здраве към болест, а обличането е знак за оздравяване и връщане към нормалността. В Житието на св. Евпраксия една страстница, контекстово ‘полудяла жена’, доведена в манастира с надежда за изцеление, е описана така: и вѡрѣте ю разстрѣзавшѡу ризи своѣ и сѣдѣщѡу на ниѡхъ и събирающїи мотила своѧа и ѧдоущѡу (221б). Можем да направим съпоставка с евангелския текст – в него става дума за един мъж, в който от много години са се вселили бесове, и въ ризѡ не облачаше сѧ Лк 8.27 (Старобългарски речник / Starobalgarski rechnik 2009: 613). В Бдинския сборник смъкването на дрехата и сядането върху нея е началният белег на неадекватно поведение на обсебената от бяс. Болната също така раздира ризата на една монахиня и се опитва да я ухапе: раздра ризи єи и начє ю хапати (220б). Оздравяването на страстницата, след като Евпраксия успява с много усилия и с помощта на Исус Христос да изгони бяса, също е белязано с два ритуала: измиване с вода и обличане с ризи: поємши же єпразїѧа исцѣлѣвшѡу ю и изми ю водою и ѡдѣѧа ю ризами (224б). В християнството и в българската традиционна култура изкъпването и обличането в нови или чисти дрехи са свързани с очистителни сакрални функции – при покръстването, раждането, венчанието и смъртта. Тоест те се извършват при всички преходи в човешкия живот. В житието на Евпраксия те са част от опозицията здраве – болест и от прехода от лудост към нормалност.

1.9. Много съществен детайл в средновековната концептосфера е отъждествяването на прекомерния гняв с болест и грях. Още според античната философия мярата е най-важният белег на хармоничното битие. В християнската парадигма тази мяра вече се определя от Бога. Именно според божествените постулати за смирение и послушание извънмерните чувства, особено отрицателните, водят до загуба на човешкия облик. Точно както обсебената от бяс болна жена разкъсва ризите си и скърца със зъби, така и епархът в Житието на св. Юлиана, който не успява да победи мъченицата, се превръща в диво животно: рикає ѧко и лъвь ... разстрѣза ризы своє и вскрѣжєта зѡуби своими (159б – 160). Този прекомерен гняв води до решението Юлиана да бъде посечена, но за нея това е път към безсмъртието, докато за нейния мъчител той предопределя пътя на заслуженото възмездие – епархът не просто загива в морска буря, но и тялото му е изядено от птици и зверове, така че напълно изчезва. Такава е мярата на Божествената справедливост за този, който убива християни.

1.10. В текста на Бдинския сборник лексемата *риза* назовава и сакрални реликти. Такива са ризите на Христос, както и ризата на св. Богородица, за чието намиране е установен църковният празник на 2. юли: тоу вѡрѣнїє вѣ ризѣ стѣнє бѣє (контекстово ‘дреха, одежда’ 236б). От друга страна, ризата става сакрален образ на небесното царство, в което след мъченията се пренасят светците. По този повод в молитвата си към Бог св. Марина, преди да бъде хвърлена в съд с вода, за да се удави, моли да бъде покрита със светия дух и с нетленна риза – неистлѣемою ризою (99б). Още в Супрасълския сборник от X в. е засвидетелствано съчетанието нетлѣннаѧа одежда със значение ‘безсмъртие, вечен живот’ (64.15). Така богосътворената и нематериална риза става символ на небесното царство в средновековната българска книжнина.

Едно от обясненията за честата употреба на лексемата *риза* не само в Бдинския сборник, но и в цялата старобългарска литература трябва да потърсим във факта, че тя е практически задължителен елемент от облеклото през Средновековието. Лексемата назовава долна дреха, носена от различни съсловия и от двата пола – дълга до глезена, но в различните случаи направена от различна материя (Аризанова / Arizanova 2012: 293 – 295, Андреев / Andreev 1999: 65 – 66). В

други случаи тя е просто синоним на облекло, одежда в най-общ смисъл, точно с това значение е засвидетелствана най-често в старобългарските класически произведения (Старобългарски речник / Starobalgarski rechnik 2009: 613).

2. Смяната на дрехите

Анализът на репрезентантите на концепта *облекло* в Бдинския сборник не би бил възможен без тълкуването на феномена *смяна на дрехите*.

2.1. Смяната на дрехите символизира преминаването от мирската суета към духовното служене на Бога. Приемането на монашество е един от достойните модели за подражание за истинските християнки, затова в сборника са описани няколко героини, които се отказват от богатство и земни радости, за да се замонашат. Още в първия житиен разказ за Мария, племенницата на Авраамий, се казва, че тя оставя злато и ризи и се облича в врѣтищемъ власѣннмъ (13б); Теодора Александрийска също избира врѣтище (24а) и ризоу мнишьскою (24а); Евпраксия е облечена от игуменката на манастира въ образъ чрьноризчъскъи (200б). А на Катерина преди мъченията ѝ махат царските одежди, защото мъченичеството е друга форма на служене на Бога, дори по-висша от монашеството, тъй като повтаря жертвата на Божия син за човешкия род – повелѣ съвлѣщи ю съ цѣсарьскыне одежде (137).

2.2. Преобличането от монашески в светски дрехи е друга реализация на феномена *смяна на дрехите*. При него се осъществява християнската идея за спасяването на грешниците. Двама черноризци решават да помогнат на две блудници, като ги откъснат от топосите на греха. За целта и двамата преживяват цялостна трансформация. По-подробно е описана тя в Житието на св. Авраамий. Когато узнава, че неговата племенница Мария се подвизава в една гостилница като блудница, той се преобразява външно, като и се облича в дрехи на воин с висока шапка на главата, с ботуши, оръжие и кон: рече же принести юмоу воиньскою подовоу, кон же и шроужие ... шблъкъ се въ воиньскъи шбразъ, и клобоукъ великъ зѣлоо възложи на главоу свою, да би покриль лице свое (6 – 6б). Авраамий променя не само облика, но и поведението си: влиза в гостилница, яде месо, пие вино, сяда на оскверненото легло, приема прегръдката и целувките на Мария. Сякаш различните дрехи и скриването на лицето му осигуряват необходимата свобода да действа като различен човек. Всички прояви на Авраамий са осмислени като необходими и праведни, защото водят до връщането на „чистата гълъбица“ Мария в Божието лоно. В този епизод преобличането във воински дрехи превръща монаха във воин на Христа, който изпълнява своя дълг.

Съвсем лаконично е описано преобличането в „бели ризи“ (107б) на отец Пафнутий, който извършва подобно деяние, като показва пътя на разкаянието на блудницата Таисия. Има няколко символични общи елемента в битието на двамата монаси: смяна на монашеските дрехи, вземане на монети, отиване в топоса на грешниците, влизане в отделна стая, възкачване на „висок постлан одър“, разговор за Бога и човешкия стремеж към божественото. Така преобличането отключва поредица действия, които водят до спасяването на Мария и Таисия.

2.3. Преобличането на жени в мъжки дрехи е засвидетелствано три пъти в текста на Бдинския сборник и също има своята символична същност. Ефросина решава да смени дрехите си с мъжки, за да се замонаши, без да може баща ѝ да я открие и да я омъжи. Ефросина ... съвлъкши шбразъ женскъи и шблѣче се въ мужьскъи (119б). Приела мъжка самоличност чрез мъжките дрехи, тя живее в мъжки манастир под името Змарагд и така изпълнява духовния си дълг да стане Христова невеста. Тя се запазва неосквернена и чиста, но не пренебрегва напълно и дълга към баща си – макар и като Змарагд, успява да го утеши в скръбта му по загубената дъщеря.

Текла също променя дрехите си, за да намери ап. Павел. Тя знае, че за жена това пътуване ще бъде по-трудно и не се колебае да се превърне в мъж. Тя е смела и решителна като мъж, устоява на изпитания и изтезания с мъжка издръжливост, така че нейното житие доказва мъжкия ѝ дух, а преобличането я превръща в мъж и по външност. В текста съвсем точно се описва как се случва то: и прѣпоасавши се и прѣвши ризи въ шбразъ ефендита мужьскаа и иде въ Мирию (56б – 57). Текла умело преправя женската риза като мъжка горна дреха, назована ефендит от гр. ελευδύτης със значение ‘наметало, горна дреха’ (Бончев / Bonchev 2002: 166). Засвидетелстван е и вариант фендотъ на същата лексема (49).

Преобличането при Теодора е мотивирано от нейното прелюбодеяние и необходимостта грехът да бъде изкупен. Тя също се замонашва като Ефросина под мъжко име – Теодор, но в битието си на монах претърпява много тежки изпитания. Теодора приема мъжки образ чрез няколко действия: съблича скъпите ризи и златни украшения, подстригва дългите си коси и накрая облича дрехите на мъжа си – съвлябче се еже ношаше, злато же и ризи, и постриже власи глави своје. и свлябче се въ ризи мужа своего и штиде въ града (20), въ мужьскою одеѣнию (23). Всяка стъпка има символичен смисъл – героинята се отказва от богатството, от женската красота и накрая от женската си същност. Този избор е съзнателен и през много перипетии води до приобщаването ѝ към чистите и праведните. Следователно в Бдинския сборник преобличането на жени в мъжки дрехи е начин да бъдат постигнати духовните цели на агиографските героини – Ефросина да стане Христова невеста, Теодора да изкупи греха си и да възвърне чистотата си, Текла да се срещне с ап. Павел и по негов пример да проповядва Христовото учение.

3. Атрибутите на светостта в облеклото след духовния подвиг

Всички елементи от материалната концептосфера, включително и от концепта *облекло*, придобиват сакрален смисъл, когато са знак от Бога за утвърждаване на светостта на агиографските героини. Текла, след като остава невредима сред страшните зверове, заявява смело на мъчителя си: „Този, който ме облече при зверовете, той ще ме облече в спасение в съдния ден“. Съчетанието *облѣщи въ спасение* (56) означава ‘За Бога – спася някого’.

В християнската символика бялото и чистото имат особен смисъл, те се отъждествяват с Бога и божествените ипостаси (виж по-подробно Мичева-Пейчева / Micheva-Peycheva 2017). В Бдинския сборник се откриват реализации на бялата / чистата дреха като божествено признание на светостта на героините: *бѣла одежда*, с която ангел покрива тялото на св. Варвара (76a); *плащеница чиста*, с която благочестив християнин увива тялото на св. Параскева (71b); ангелите, които отвеждат св. Евпраксия в небесното царство, са два юноши въ *бѣлахъ ризахъ* (226b).

Друг атрибут на светостта, който е част от облеклото, е венецът. В земното битие на хората той символизира власт и сила, но в небесния път на светиците той означава безсмъртие. За св. Евпраксия игуменката на манастира е имала видение как я очакват небесният чертог и *въньць оуготовляень* (227). Ангел господен предсказва на Катерина, че ще успее да надвие риторите и да се окичи с *многочѣннаго висера въньць* от Господа Бога (132); после в тъмницата и тя вижда венец, носен от десет ангели, който е предназначен за царица Августа (138). *Въньць нетлѣньнъ* (110) е приготвен за Таисия в небесното царство.

4. Заключение

В текста на Бдинския сборник концептът *облекло* се реализира с езикови репрезентанти с ядро: *риза*, *одежда*, *одеѣнию*, *мнишьската риза*, *власѣна риза*, *власѣноуе вѣртище*, *власѣна одежда*, *чръноризьчъскыи образъ*, *рочба*, *свита*, *ветѣха риза*, *бѣлы ризи*; приядрена зона: *растръзати ризоу*, *хламида*, *порфира*, *злато и ризи*, *цѣсарьскыи одежды*, *бѣла одежда*, *чиста плащеница*, *облѣщи въ спасение*, *въньць оуготовляень*, *въньць нетлѣньнъ*, *въньць многочѣннаго висера* и периферия: *кловоукъ*, *сапоги*, *воиньскыи образъ*, *мужьскоуе одеѣнию*, *ефендить*, *фендоть*, *мониста*, *сребрьно зръцало*.

В концептуалното му съдържание се откриват семите: 1. Монашеското облекло е бедно, старо, от груб плат, защото отговаря на обета за аскеза и смирено служене на Бога. 2. За мъжкото аристократично облекло има конкретни номинанти, общи за византийско-славянската култура, а за женското съществуват само общи названия: *злато* и *ризи*, *цѣсарьскыи одежды*, защото женската красота е дяволско дело. 3. Определени дрехи символизират достойнството на владетеля, а тяхното смъкването го унижава (*растръзати хламидоу*). 4. Разкъсването на ризата има символичен смисъл като жест на разкаяние или като белег на извънмерна ярост (*растръзати ризоу*). 5. Събличането и обличането на дрехите се осъществява в рамките на опозицията здраве – болест. 6. Смяната на дрехите бележи съществени от гледна точка на християнската парадигма преходи в човешкия живот: приемане на духовен сан, път към спасение на съгрешилите, избор на духовен подвиг и мъченичество. 7. Богостворените нетленни дрехи и венец утвърждават приобщаването на светиците към божественото.

Анализът на материала в Бдинския сборник показва, че реализациите на концепта *облекло* се вписват в основните постулати на християнството, като в същото време се съотнасят и с някои архаични и традиционни нагласи и ритуали.

Цитирана литература / References

- Андреев 1992: Андреев, Й. *Всекидневието на българите през XII – XIV век*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. (Andreev 1992: Andreev, Y. *Vsekidnevieto na balgarite prez XII – XIV vek*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.)
- Аризанова 2012: Аризанова, С. Облеклото на българите в старобългарската литература от XII – XV век. – В: *Collegium Historicum*, т. 2., с. 289 – 305. (Arizanova 2012: Arizanova, S. Oblekloto na balgarite v starobalgarskata literatura ot XII – XV vek. – In: *Collegium Historicum*, t. 2., pp. 289 – 305.)
- Аризанова 2014: Аризанова, С. Облеклото в света на българите през XII – XIV век. – В: *Средновековният човек и неговият свят. Сборник в чест на 70-та годишнина на проф. д.и.н. Казимир Попконстантинов*. Съст. Росина Костова. Велико Търново: Фабер, с. 633 – 644. (Arizanova 2014: Arizanova, S. Oblekloto v sveta na balgarite prez XII – XIV vek. – In: *Srednovekovniyat chovek i negoviyat svyat. Sbornik v chest na 70-ta godishnina na prof. d.i.n. Kazimir Popkonstantinov*. Sast. Rosina Kostova. Veliko Tarnovo: Faber, pp. 633 – 644.)
- Аризанова 2015: Аризанова, С. Облеклото на средновековните български монаси. – В: *Исторически преглед*, LXXI, 5 – 6, с. 42 – 53. (Arizanova 2015: Arizanova, S. Oblekloto na srednovekovnite balgarski monasi. – In: *Istorieski pregled*, LXXI, 5 – 6, pp. 42 – 53.)
- Аризанова 2017: Аризанова, С. Терминология на облеклото в българската средновековна книжнина. – В: *Bulgaria Mediaevalis*, 7, с. 235 – 250. (Arizanova 2017: Arizanova, S. Terminologia na oblekloto v balgarskata srednovekovna knizhnina. – In: *Bulgaria Mediaevalis*, 7, pp. 235 – 250.)
- Атанасова 2016: Атанасова, К. *Възстановки на средновековното българско облекло (XIII – XIV в.)*. Варна: Онгъл. (Atanasova 2016: Atanasova, K. *Vazstanovki na srednovekovnoto balgarsko obleklo (XIII – XIV v.)*. Varna: Ongal.)
- Атанасова 2020: Атанасова, К. Облеклото на българските духовни лица през XII – XIV в. Типологични паралели на Балканите в светлината на запазените портрети. – В: *Владетел, държава и църква на Балканите през Средновековието. Сборник с доклади от международна научна конференция, посветена на 60-годишнината на проф. д-р Пламен Павлов*. Велико Търново: Фабер, с. 145 – 161. (Atanasova 2020: Atanasova, K. Oblekloto na balgarskite duhovni litsa prez XII – XIV v. Tipologichni paraleli na Balkanite v svetlinata na zapazenite portreti. – In: *Vladetel, darzhava i tsarkva na Balkanite prez Srednovekoviето. Sbornik s dokladi ot mezhduнародna nauchna konferentsia, posvetena na 60-godishninata na prof. d-r Plamen Pavlov*. Veliko Tarnovo: Faber, pp. 145 – 161.)
- Бдински сборник: *Бдински сборник – дигитализация на ръкописа*. (Bdinski sbornik: *Bdinski sbornik – digitalizatsia na rakopisa*) <<https://lib.ugent.be/catalog?q=archive.ugent.be:973E9242-B062-11E1-9EF1-99BDAAF23FF7>> [20.12.2020]
- Бојанин 2005: Бојанин, Ст. *Забаве и светковине у Средњовековној Србији од краја XI до краја XV века*. Београд: Историјски институт. Посебна издања. Књ. 49. (Bojanin 2005: Bojanin, St. *Zabave i svetkovine u Sredn'ovekovnoj Srbiji od kraja XI do kraja XV века*. Beograd: Istorijiski institut. Posebna izdan'a. Kn'. 49.)
- Бончев 2012: Бончев, Ат. *Речник на църковнославянския език. Т. 2*. София: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. (Bonchev 2012: Bonchev, At. *Rechnik na tsarkovnoslavyanskia ezik. T. 2*. Sofia: Natsionalna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.)
- Гагова 2010: Гагова, Н. Книгите на южнославянските владетелски съпруги в XIV в. и XV в. и съставителската концепция на Бдинския сборник. – В: *Владетели и книги*. София: ПАМ пбблишинг, с. 182 – 204. (Gagova 2010: Gagova, N. Knigite na yuzhnoslavyanskite vladetelski saprugy v XIV v. i XV v. i sastavitelskata kontseptsia na Bdinskiya sbornik. – In: *Vladeteli i knigi*. Sofia: PAM pabliishing, pp. 182 – 204.)
- Досева 2010: Досева, Ц. Из лексиката на ранната славянска химнография (названия за облекло). – В: *Пъние мало Гевргиюу. Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Г. Попов*. Състав. Мария Йовчева и др. София: Изд. център „Б. Пенев“, с. 250 – 268. (Doseva 2010: Doseva, Ts. Iz leksikata na rannata slavyanska himnografiya (nazvaniya za obleklo). – In: *Pъние мало Гевргиюу. Sbornik v chest na 65-godishninata na prof. d.f.n. G. Popov*. Sastav. Maria Yovcheva i dr. Sofia: Izd. tsentar „B. Penev“, pp. 250 – 268.)
- Илиева 2020а: Илиева, Т. Обща генетична характеристика на думите от тематичната група „Облекло“, документирани в средновековни славянски текстове. – В: *Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на академ. Стефан Младенов*. София: Институт за български език, с. 195 – 221. (Ilieva 2020a: Ilieva, T. Obshta genetichna harakteristika na dumite ot tematichnata grupa „Obleklo“, dokumentirani v srednovekovni slavyanski tekstove. – In: *Balgarskiyat ezik –*

- istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov.* Sofia: Institut za balgarski ezik, pp. 195 – 221.)
- Илиева 2020б: Илиева, Т. Словообразователни склонности при думите за облекло в средновековните славянски писмени текстове. – В: *Облеклото и езикът. Сборник с доклади от конференцията „Облеклото в българските земи в миналото. Особености на изворите“*, проведена на 24–25.I.2020. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, с. 46 – 67. (Ilieva 2020b: Ilieva, T. Slovoobrazovatelni sklonnosti pri dumite za obleklo v srednovekovnite slavyanski pismeni tekstove. – In: *Oblekloto i ezikat. Sbornik s dokladi ot konferentsiyata „Oblekloto v balgarskite zemi v minaloto. Osobenosti na izvorite“*, provedena na 24–25.I.2020. Sofia: UI „Sv. Kl. Ohridski“, pp. 46 – 67.)
- Колесов 2017: Колесов, В. В. Conceptology as a form of cognitive linguistics. – В: *Русский лингвистический бюллетень*, 1 (9), с. 48 – 51. (Kolesov 2017: Kolesov, V. V. Conceptology as a form of cognitive linguistics. – In: *Russkii lingvisticheski biulleten*, 1 (9), pp. 48 – 51.)
- Марјановић-Душанић, Поповић 2004: Марјановић-Душанић, С., Д. Поповић. *Приватни живот у српским земљама средњег века*. Београд: Клио. (Marjanović-Dušanić, Popović 2004: Marjanović-Dušanić, S., D. Popović. *Privatni život u srpskim zeml'ama sredn'eg veka*. Beograd: Clio.)
- Мичева-Пейчева 2017: Мичева-Пейчева, К. *Етнокултурната бинарност в средновековната българска литература*. София: ДиоМира. (Micheva-Peucheva 2017: Micheva-Peucheva, K. *Etnokulturnata binarnost v srednovekovnata balgarska literatura*. Sofia: DioMira.)
- Николова 2010: Николова, Б. *Монашество, манастири и манастирски живот в средновековна България. Т. II*. София: Алфаграф. (Nikolova 2010: Nikolova, B. *Monashество, manastiri i manastirski život v srednovekovna Bulgaria. T. II*. Sofia: Alfagraf.)
- Старобългарски речник 2009: *Старобългарски речник. Том II*. София: Издателство „Валентин Траянов“. (Starobalgarski rechnik 2009: *Starobalgarski rechnik. Tom II*. Sofia: Izdatelstvo „Valentin Trayanov“.)
- Чокоев 2002: Чокоев, Ив. За облеклото в творбите на Патриарх Евтимий. – В: *Търновска книжовна школа. Т. 7. В. Търново: УИ, с. 531 – 541. (Chokoev 2002: Chokoev, Iv. Za oblekloto v tvorbite na Patriarh Evtimiy. – In: Tarnovska knizhovna shkola. T. 7. V. Tarnovo: UI, pp. 531 – 541.)*
- Bdinski Zbornik 1973: *Bdinski Zbornik. An Old-Slavonic Menologium of Women Saints, A.D. 1360*. Edd. Scharpe, J. L., F. Vyncke). Bruges: De Tempel.
- Petrova-Taneva 2001: Petrova-Taneva, M. The Ghent Manuscript of the Bdinski Zbornik: the Original or a Copy? – In: *Slavica Gandensia*, 28, pp. 115 – 144.
- Popović et al. 2016: Popović, M., S. Marjanović-Dušanić, D. Popović. *Daily life in Medieval Serbia*. Beograd: Clio.

THE CONCEPT *CLOTHING* IN BDINSKI ZBORNIK FROM 1360

Vanya Micheva, Mariyana Tsibranska-Kostova

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

v.micheva@gmail.com, tzibran@abv.bg

Abstract: The linguistic and semantic realizations in the structure of the cultural concept *Clothing* in the Middle ages are examined in this paper. The authors have studied linguistic data found in hagiographies of women saints in Bdinski zbornik from the 14th century. The system of words and phrases that present concept *Clothing* and their distribution in different contexts are analyzed in a relation with Christian culture and some archaic ideas.

Keywords: concept *Clothing*, Christian culture, medieval manuscripts

Vanya Micheva
Institute for Bulgarian Language
52 Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113
Bulgaria

Mariyana Tsibranska-Kostova
Institute for Bulgarian Language
52 Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113
Bulgaria